

Anotace rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva

Rozsudek ze dne 28. listopadu 2023 ve věci č. 3501/20 a 2 dalších – *Schmidt a Šmigol proti Estonsku*

Senát třetí sekce Soudu jednomyslně shledal porušení zákazu špatného zacházení podle článku 3 Úmluvy kvůli ukládání na sebe navazujících opatření kázeňské povahy spočívajících v umístění stěžovatelů do samovazby, v důsledku čehož strávili dlouhá nepřetržitá období v izolaci na cele s omezenými možnostmi kontaktu a při absenci průběžného přezkumu dopadů izolace na jejich zdraví. Nadto první stěžovatel bezprostředně předtím několikrát pobýval v izolaci jen s krátkými přestávkami.

I. Skutkové okolnosti

Stěžovatelé v předmětné době vykonávali trest odnětí svobody ve věznici Viru. Tamější vězeňské orgány jim v letech 2016–2017 opakovaně uložily kázeňský trest umístění do samovazby zejména za odmítnutí plnit pracovní povinnosti. První stěžovatel byl také jednou izolován na základě bezpečnostního opatření. Protože výkon kázeňských trestů a opatření na sebe navazovaly, vedlo to k nepřetržitým obdobím samovazby u prvního stěžovatele v délce 566 dnů a u druhého v délce 482 dnů. Nadto první stěžovatel mezi červnem 2015 a květnem 2016 z různých důvodů několikrát pobýval v izolaci po dobu od 30 do 69 dnů s přestávkami od 6 do 36 dnů. Stěžovatelé byli sami na celách 23 hodin denně, mohli se sejít s psychologem, žádat o schůzku s psychiatrem a omezeně mít kontakt s dalšími osobami, včetně telefonování a korespondence. Vnitrostátní soudy shledaly u dvou delších období, že na sebe navazující výkon trestů a opatření porušoval práva stěžovatelů, ale přiznaly jim jen zlomek požadované náhrady nemajetkové újmy. U dřívějších období, kdy byl jen první stěžovatel izolován, pochybení neshledaly.

II. Odůvodnění rozhodnutí Soudu

K TVRZENÉMU PORUŠENÍ ČLÁNKU 3 ÚMLUVY

Stěžovatelé namítali, že po sobě jdoucí výkon kázeňských trestů a opatření, kvůli čemuž strávili dlouhou dobu v samovazbě, vedl k porušení zákazu špatného zacházení.

a) Obecné zásady

Soud připomněl, že zákaz kontaktu s jinými vězni z kázeňských či jiných důvodů sám o sobě nepředstavuje nelidské zacházení nebo trest (*Ramirez Sanchez proti Francii*, č. 59450/00, rozsudek velkého senátu ze dne 4. července 2006, § 123). Byť je delší vyloučení ze styku s jinými osobami nežádoucí, použitelnost článku 3 Úmluvy závisí na konkrétních podmínkách, přísnosti opatření, jeho trvání, sledovaném cíli a dopadech na dotčenou osobu. Současně však samovazba bez přiměřených duševních a fyzických podnětů může mít z dlouhodobého hlediska škodlivé dopady zhoršující duševní schopnosti a sociální dovednosti (*Razvyazkin proti Rusku*, č. 13579/09, rozsudek ze dne 3. července 2012, § 100 a 104). Úplná smyslová izolace ve spojení s absolutní sociální izolací může zničit osobnost a představovat formu nelidského zacházení, kterou nelze ospravedlnit požadavky na bezpečnost ani jiným důvodem. Samovazbu, a to ani v případě relativní izolace, nelze vězni uložit na dobu neurčitou, měla by být založena na skutečných důvodech, ukládána výjimečně, s nezbytnými procesními zárukami a po přijetí všech preventivních opatření (*Rzakhanov proti Ázerbájdžánu*, č. 4242/07, rozsudek ze dne 4. července 2013, § 73). Měl by také existovat systém pravidelného sledování fyzického a psychického stavu vězně, aby byl v souladu s pokračující samovazbou, a vězeň musí mít možnost nechat nezávislý orgán přezkoumat opodstatněnost a důvody jejího trvání (*Ramirez Sanchez proti Francii*, cit. výše, § 139 a 145).

Soud zdůraznil, že chybí-li přesvědčivé důvody pro existenci výjimečných okolností, ospravedlňující samovazbu jako kázeňské opatření po dlouhá a po sobě jdoucí období, a neprokáže-li se, že toto opatření je skutečně používáno jako poslední možnost, dojde k porušení článku 3 Úmluvy zpravidla bez ohledu na materiální a další podmínky (srov. Pravidla OSN o minimálních standardech zacházení s vězněnými osobami a Evropská vězeňská pravidla). Evropský výbor pro prevenci mučení a nelidského či ponižujícího zacházení nebo trestání (CPT) přitom kritizoval Estonsko za nadužívání samovazby a za to, že výkon jednotlivých trestů na sebe navazuje, což vede k dlouhým dobám izolace. Uvedl také, že maximální zákonná lhůta 45 dnů samovazby je třikrát delší než limit 14 dní, který CPT považuje za přijatelný, a především ztrácí smysl jako pojistka proti zneužívání, jsou-li tresty vykonávány po sobě.

b) Použití těchto zásad na projednávanou věc

V dané věci z dostupných informací Soudu vyplynulo, že ve věznici Viru byli vězni běžně trestáni za odmítnutí pracovat umístěním do samovazby. Šlo přitom o nejpřísnější z kázeňských trestů. Byť Soud vnímá potřebu udržovat kázeň a bezpečnost ve věznici, přestupky různé závažnosti vyžadují různou reakci a sankce. Soud vyjádřil pochybnosti, zda se samovazba skutečně používala výjimečně a jako krajní opatření, resp. zda daný přístup umožňoval (opětovné) posouzení, zda opatření dosáhlo svého účelu. Stran podmínek výkonu Soud zohlednil, že stěžovatelé byli pod pravidelným lékařským dohledem a nedošlo u nich ke znatelnému zhoršení jejich zdraví. Kromě ojedinělých setkání s psychologem, možnosti konzultace s psychiatrem, resp. omezenému kontaktu s dalšími osobami ale vězeňské orgány nepřijaly z vlastní iniciativy žádná opatření posuzující v přiměřeně pravidelných intervalech schopnost stěžovatelů vyrovnat se s dlouhodobou izolací a její vliv na duševní zdraví. Vězňům v dlouhodobé izolaci je přitom potřeba věnovat zvláštní pozornost k minimalizování škody, kterou jim izolace může způsobit. Nelze očekávat, že mají potřebné povědomí a schopnost identifikovat vlastní duševní obtíže a žádat o odbornou intervenci [*Maslák proti Slovensku* (č. 2), č. 38321/17, rozsudek ze dne 31. března 2022, § 189–191]. Jsou-li vězni v důsledku navazujícího výkonu kázeňských trestů izolováni delší nepřetržitá období, poskytnutí pravidelného přístupu k psychologovi nebo psychiatrovi nemůže bez dalšího ospravedlnit nebo stvrdit trvající umístění v takových podmínkách.

K procesním zárukám Soud uvedl, že stěžovatelé znali důvody umístění do samovazby, přičemž tyto nenapadly u vnitrostátních soudů. Brojili však proti způsobu výkonu trestů. Soud se ztotožnil s Nejvyšším soudem, podle kterého sice rozhodnutí o použití opatření mohou být sama o sobě zákonná, ale jejich nepřerušovaný výkon může být v rozporu s článkem 3 Úmluvy. Ve výsledku Soud neshledal u samovazby stěžovatelů v délce 566 a 482 dnů důvod, proč by měl dospět k jinému závěru než vnitrostátní soudy. Ty analyzovaly situaci a podmínky, za nichž byli stěžovatelé izolováni, a zohlednily délku opatření v kombinaci s nedostatkem psychické a fyzické stimulace a neexistenci účinného mechanismu k posouzení fyzické a psychické schopnosti stěžovatelů zvládat dlouhodobou samovazbu.

Stran předchozích kratších období izolace prvního stěžovatele vnitrostátní soudy analyzovaly délku a zákonnost každé doby zvlášť a zvážily, zda každá tato doba byla pod nebo nad zákonnou hranici 45 dnů pro každý jednotlivý trest či netrestní opatření, jakož i mezidobí, které první stěžovatel strávil v běžném režimu, a důvody uložení opatření. Soud uznal, že akceptuje-li výkon zákonně uložených sankcí a bezpečnostních opatření, pak se střídání samovazby s obdobími, kdy jsou vězni v běžném režimu, samo o sobě nejeví jako svévolné nebo nepřiměřené. Přisvědčil ale Nejvyššímu soudu, že čím delší je doba samovazby, tím delší musí být mezidobí, které vězeň tráví v běžných podmínkách. To poskytuje i více možností k socializaci a jiným smysluplným aktivitám. Naopak jsou-li delší období samovazby přerušována na zanedbatelný čas v porovnání s délkou izolace, přestávky neposkytují úlevu k vyrovnání negativních účinků. Totéž platí, jsou-li po sobě jdoucí období izolace důsledkem uplatnění různých kázeňských nebo bezpečnostních opatření (neexistoval-li mezi těmito opatřeními výrazný rozdíl), pokud jde o samotářskou povahu režimu, která z nich vyplývá. Soud připustil, že kvůli různorodosti bezpečnostních problémů, kterým čelí vězeňské orgány a které řeší v zájmu svého personálu nebo vězňů, nemusí být vždy možné pozastavit nebo odložit uplatňování různých bezpečnostních opatření.

U stěžovatele podle Soudu nelze všechny přestávky mezi jednotlivými obdobími samovazby, které se pohybovaly od 6 do 36 dnů, považovat za zanedbatelné. Na druhou stranu, byť doba mezi výkonem dvou kázeňských trestů v září a říjnu 2015 skutečně činila 52 dnů, první stěžovatel byl přesto 33 z těchto 52 dnů umístěn do izolace. V běžném režimu tedy strávil pouze 19 dní. Jakkoli střídání výkonu samostatných zákonných a přiměřených kázeňských trestů s náležitě dlouhými obdobími v běžném režimu nemusí nutně vést k závěru o porušení článku 3 Úmluvy, ve věci stěžovatele nelze odhlédnout od toho, že od června 2015 do května 2016 strávil zhruba 8 měsíců z přibližně 11 měsíců v samovazbě (být s přestávkami), a po tomto období následovalo jen o 10 dní později období 566 dnů nepřetržité samovazby. Celkově tak od června 2015 do prosince 2017 strávil v běžném režimu jen něco málo přes dva měsíce. Možnost účastnit se sociálních programů, setkávat se s pracovníky věznice, kaplanem a lékaři a několik krátkodobých návštěv pak podle Soudu nepostačovaly ke zmírnění negativních účinků plynoucích z toho, že první stěžovatel musel strávit několik delších období v samovazbě.

Soud uzavřel, že samovazba byla stěžovatelům uložena až na jednu výjimku jako kázeňské opatření. To vedlo k jejich izolaci po dlouhá kumulativní období. Za významné považoval, že zákonný limit 45 dnů, již sám o sobě dlouhý, neměl žádný vliv na způsob postupného výkonu trestů. Stěžovatelé tak byli drženi v samovazbě nepřetržitě po dobu mnohem delší. Soud nebyl přesvědčen, že samovazba sloužila jako krajní opatření a po co nejkratší možnou dobu, resp. mu nebyly předloženy přesvědčivé důvody pro existenci výjimečných okolností ospravedlňující použití takto dlouhých dob samovazby jakožto kázeňského opatření.

S ohledem na výše uvedené podle Soudu vedla samovazba ke strádání, které přesahovalo nevyhnutelnou míru utrpení spojenou s výkonem trestu. Došlo proto k porušení článku 3 Úmluvy.